

IRODALMUNK KÖLTŐI REMEKEI

ISKOLAI SEGÉDKÖNYV A MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANÍTÁSÁHOZ

A NAGYMÉLTÓSÁGÚ VKM. ÁLTAL MEGTANULÁSRA ELŐÍRT,
ILLETŐLEG AJÁNLOTT REMEKMŰVEK MAGYARÁZATOS GYŰJTEMÉNYE
A KÖZÉP- ÉS POLGÁRI ISKOLÁK SZÁMÁRA

SZERKESZTETTE
Dr. KŐMIVES KOLOS
PREMONTREI TANÁR

SZOMBATHELY, 1929.

A SZERZŐ KIADÁSA
NYOMATOTT WELLISCH BÉLA KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
Szentgotthárd

TARTALOMMUTATÓ:[1]

Előszó
Bevezetés
Balassa Bálint:
Katona-ének
Valedicit Patriae...
Boldogtalan vagyok...
Gróf Zrínyi Miklós:
Szigeti Veszedelem I. É. 1-6.
Egyházi énekek a XVII. századból:
Boldogasszony Anyánk...
Ah, hol vagy magyarok...
Kurucdalok:*
Most jöttem Erdélyből...
Egy bujdosó szegény legény
Csinom Palkó...
Ne higgy, magyar...
A Rákóczi nóta
Faludi Ferenc:
Forgandó szerencse*
A feszülethez*
Kazinczy Ferenc:
A nagy titok
Írói érdem*
Lukai*
Himfy*
Nehéz és könnyű
Csokonai Vitéz Mihály:
A Reményhez
Szegény Zsuzsi a táborozáskor
Berzsenyi Dániel:
A magyarokhoz
Fohászkodás
A jámborság és középser
A közelítő tél
Osztályrészem
Életphilosophia
Napoleonra
Kisfaludy Sándor:
Kesergő Szerelem
Kisfaludy Károly:

Szülőföldem szép határa!
Rákosi szántó a török alatt
Mohács

Kölcsey Ferenc:

Hymnus
Remény, Emlékezet
Zrínyi dala
Huszt
Zrínyi második éneke*

Katona József:

A Bánk Bánból Tiborc panasza

Vörösmarty Mihály:

Zalán Futásából az első ének bevezető sorai
Salamon
Szép Ilonka
A szegény asszony könyve
Kis gyermek halálára*

Szózat

Az élő szobor

Liszt Ferenchez*

Fóti dal

Merengőhöz

Keserű pohár

Emlékkönyvbe*

A vén cigány

A puszta sír

Magyarország cimere*

Etele

Kölcsey

Bajza József:

Sóhajtás*

Czuczor Gergely:

Hunyadi

Alföldi legény*

Eötvös József báró:

Búcsú

Mohács

Végrendelet

Garay János:

Kont

Az obsitos

Petőfi Sándor:

Dalaim

Honfi-dal

A hazáról

Ha az Isten...

Véres napokról álmodom...
Egy gondolat bánt engemet...
Magyar vagyok
Nemzeti dal
A magyarok Istene
A ledőlt szobor
Élet vagy halál
Csatadal
A székeleyek
Csatában
Befordultam a konyhára...
A virágnak megtiltani nem lehet...
Temetésre szól az ének...
Ez a világ amilyen nagy...
Alku
Ereszkedik le a felhő...
Reszket a bokor, mert...
Hol a leány, ki lelkem röpülését...
Szeptember végén
Rózsabokor a domboldalon...
Búcsú*
Hazámban
Távolból
Füstbe ment terv
A jó öreg korcsmáros
Szülőföldemen
Szüleim halálára
Arany Jánoshoz
Ha férfi vagy, légy férfi...
Csokonai
Megy a juhász számaron...
A magyar nemes
Pató Pál úr
Téli világ
Falu végén kurta kocsmá...
A téli esték
Anyám tyúkjá
Az Alföld
A csárda romjai
A Tisza
A puszta télen
János vitéz: János vitéz útja Tündérországba
János vitéz Tündérorszáiban
Arany János:
A rab gólya
Fiamnak

Letésem a lantot Ősszel
A dalnok búja
Itthon
Enyhülés
A vigasztaló
Széchenyi emlékezete
Rendületlenül
Epilogus
Rozgonyiné
Both bajnok özvegye
Szibinyáni Jank
V. László
Mátyás anyja
Ágnes asszony
Szondi két apródja
A walesi bárdok
Tetemrehívás
A méh románca
Családi kör
Az ó torony
A hamis tanú
Szent László
Rege a csodaszarvasról
A fülemile
Toldi Estéje I. É. 1-4.
Toldi Szerelme I. É. 1-2.
Buda Halála I. É. 1. és IX. É.
A Nagydai Cigányok I. É. 1-4.
Tomba Mihály:
Tornácomon
Őszi tájnak...
Pusztán
A madár fiaihoz
A gólyához
Az én lakásom
Uj Simeon
Kedves nőmnek
Ikarus
Télen, nyáron...
Vajda János:
A virrasztók
Hajótöröttek
Luzitán dal
A vaáli erdőben
Őszi tájék
Húsz év múlva

Madách Imre:

Péter apostol beszéde Az Ember Tragédiájából*

Gyulai Pál:

Hadnagy uram

Pókainé

Horatius olvasásakor

Az Igazság és Hamisság

Szeretnélek még egyszer látni...

Éji látogatás

Lévay József:

Mikes

Szüretünk*

Tóth Kálmán:

Előre

Szász Károly:

Hazámhoz

A magyar zene

Reviczky Gyula:

Imakönyvem

Vargha Gyula:

A kassai harangok

Aratás felé*

Endrődi Sándor:

A celli búcsú

Ábrányi Emil:

Magyar nyelv*

Kozma Andor:

Magyarok symphoniája

A karthagói harangok

Szabolcska Mihály:

Ákácvirágzás idején

A Grand Caféban

Salzburgi csapszékben*

Mért nem születted te...*

Ady Endre:

Prológus*

A föl-földobott kő*

Párisban járt az Ősz*

A halál lovai

Sajó Sándor:

Magyar ének 1919-ben

Hit*

Végvári:

Eredj, ha tudsz!*

Nagy magyar télben...*

Papp-Váry Elemérné:

Hitvallás*

Sík Sándor:

Hazátlan folyók*

Karácsonyi álom*

Mécs László:

Vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld*

Szeles, esős őszi este*

Magyar népdalok:*

I. Amerre én járok...

II. Amott kerekedik...

III. Cserebogár, sárga cserebogár...

IV: Káka tövén költ a ruca...

V. Mi piroslik ott a síkon...

VI. Nagyabonyban csak két torony látszik...

VII. Édes anyám most küldött egy levelet...

VIII. Nincs jobb élet a juhásznál...

IX. Hortobágyi pusztán fúj a szél...

X. Még azt mondják, az orromon...

Népballadák:*

Kádár Kata

Kőműves Kelemenné

Kerekes Izsák

Függelék.

A) Prózai szemelvények:

Kölcsey Ferenc Parainesiséből

Széchenyi István Hitel c. munkájának ajánló sorai

Kossuth Lajos 1848. júl. 11-iki beszédéből a bevezető és befejező sorok

Deák Ferenc Felirati javaslatának bevezető része

Gyulay Pál beszéde Arany János ravatalánál

Beöthy Zsolt: A Magyar Irodalom Kis-Tükréből a bevezető sorok

Prohászka Ottokár: Az új honfoglalókhoz

B) Verstani áttekintés:

1. A ritmus

2. Az ütem

3. Nemzeti versformák

4. A rím

5. Klasszikus versformák

6. Nyugateurópai versformák

A megtanulásra szánt anyag beosztása

Előszó.

Évek hosszú tapasztalata arról győzött meg, hogy a magyarnyelvi oktatás nyolcévi komoly munka dacára sem jut el a kívánt eredményhez. Lépten-nyomon tapasztaljuk, hogy tanítványaink megfelelő szó- és kifejezőkészség hiányában még a felsőbb osztályokban sem

tudják jól és szépen kifejezni gondolataikat.

Ezt a hiányt akarja pótolni elsősorban "Irodalmunk költői remekei" c. antológiám, mely a nagyméltóságú V. K. M. 11506/924 V. sz. rendeletében felsorolt és könyv nélkül való megtanulásra előírt, illetőleg ajánlott remekműveket tartalmazza. Ez a gyűjtemény lehetővé teszi, hogy az alsóbb fokon tanultakat minden következő felsőbb osztályban ismételtethessük. Ily módon tanítványaink nagymennyiségű költői szólam és kifejezés állandó birtokában nemcsak megfelelő stíluskészségre tesznek szert, hanem erkölcsi és esztétikai érzéküket is fejlesztik azon felül, hogy fogékony lelkükben a hazafias érzelem eleven akarattá acélosodik. A költői eszmények újra és újra való átélésére, a költői remekművekből szétáradó esztétikai, erkölcsi és hazafias értékek megvalósítására soha nagyobb szükség nem volt, mint éppen korunknak anyagias felfogású világában. Ezek nélkül nem lesz magyar feltámadás.

Magyarázatokkal ellátott gyűjteményem mintegy 200 költeményt tartalmaz s a Függelékben felöleli a legszükségesebb prózai könyvnélkülieket is. Szándékosan mellőztem a megtanulásra kevésbé alkalmas költeményeket (pl. Vörösmarty: Szilágyi és Hajmási; Arany: Török Bálint, Pázmány lovag stb.), továbbá a Toldiból való szemelvényeket. Ez utóbbiakhoz ugyanis minden nehézség nélkül hozzájuthatnak tanítványaink. Viszont felvettem a gyűjteménybe olyan darabokat, melyek a hivatalos jegyzékben nem szerepelnek ugyan, de amelyeket eddigi tapasztalatom szerint nagy haszonnal értékesítettek tanítványaim (kurucköltemények, népdalok stb.). Különös gonddal őrködtem azon, hogy gyűjteményem szövegkritikai szempontból kifogástalan legyen, azért a szövegközlésben a legújabb kiadásokat vettem alapul. A Függelékhez egy kis verstani összefoglalást is csatoltam.

A miniszteri rendelet értelmében minden tanulónak feltétlenül tudnia kell Kölcsey Hymnusát, Vörösmarty Szózatát, Petőfi Nemzeti dalét és Berzsenyi Fohászkodását. Ezeken kívül minden középiskolát végzett ifjú még vagy harminc költeményt köteles könyv nélkül ismerni és pedig Petőfitől tizet, Vörösmartytól és Aranytól hatot-hatot, Tompától kettőt, a többit a hivatalos jegyzékben foglaltak közül szabadon lehet választani.

Abban a reményben, hogy e gyűjteményemmel kitűzött célomat sikerül elérnem s hogy a tanár és tanítvány munkájának megkönnyítéséhez jelentékenyen hozzájárulok, ajánlom munkámat igen tisztelt kartársaim és magyar diákjaink figyelmébe. "Nocturna versate manu, versate diurna!"

Kelt Szombathelyen, 1929. június havában.

Dr. Kőmives Kolos.

Bevezetés.

Üzenet a magyar diákoknak.

Kedves Tanulóifjúság! A körülöttünk idegesen zajló élet a ti idegrendszereteket is próbára teszi.

Csonka hazánk siralmas gazdasági helyzete ezer akadályt gördít jó szülőiteknek útjába, a megélhetés sötét gondja rajtuk keresztül a ti lelketekre is ránehezedik. Csüggedés szállja meg az ifjúi lelket s nem egyszer szárnyát szegi lobogó munkakedveteknek. Ebből a bénító csüggedésből akarok benneteket kiemelni s elvezetni arra a vadvirágos rétre, hol elfelejtitek, hogy az élet útjainak taposása közben por, piszok, sár tapadt rátok; meg akarom mutatni azt az örök forrást, amelynek üdítő vize ezer évig táplálta s fenntartotta a nemzeti szellemet s a nemzet csak akkor hanyatlott alá, amikor pocsolyából ivott. Elég volt a pocsolyaszagú életből, ad maiora nati sumus: nagyobb dolgokra születünk! - Ez a vadvirágos rét, ez az üdítő örök forrás a költészet.

Meg vagyok győződve, hogy ti valamennyien lelkes munkásai akartok lenni magyar fajotoknak, azért magatokba kell szívnotok nagy íróink nemes lendületét, mély gondolatait és tiszta érzelmeit. Szeretnetek kell szépen zengő magyar nyelvünket, mert "nyelvében él a nemzet", visszaszerezni és megőrizni az ősi erkölcsöt, mert ez "minden ország támasza, talpköve", elsajátítani és megvalósítani a költők és tudósok nagy gondolatait és terveit, mert "elvész a nép, mely tudomány nélkül való".

Könyvet nyomok a kezetekbe, mely a most említett értékeket magában foglalja. Azt akarom, hogy amit egyszer megtanultatok, állandó szellemi tulajdonotokká váljék. Remekbekészült műveket találtok e könyvben s minél többször olvassátok őket, annál nagyobb gyönyörűséget leltek bennük. Nem terhet akarok róni vállaitokra, hanem megkönnyíteni és eredményessé tenni munkátokat. Ne ijesszen meg benneteket a költemények nagy száma se, azért gyűjtöttem össze ennyit, hogy lehessen válogatni belőlük.

A remekműveknek könyv nélkül való tudását nem kell külön hangsúlyoznom előttetek. Tantum scimus, quantum memoria tenemus, annyit tudunk, amennyire emlékezünk. Azonban jegyezzétek meg, hogy nem annyira a mennyiség a fontos, hanem a tanultaknak teljes átértése és megtartása. Kellő beosztással a mennyiséget is szépen növelhetitek s így a könyv nélkül való tanulás nem okoz fáradtságot vagy unottságot. Óráról-órára 12-16 sornak a megtanulása nem jelent megterhelést, mégis tetemes mennyiséget eredményez.

Első és legfontosabb követelmény, hogy a megtanulandó költeményt jól megértsétek. Gyönyörködni csak akkor tudtok egy költeményben, ha írójának minden gondolatát, minden szavát megértitek, ha ugyanazok az érzelmek születnek meg bennetek, melyek az írók hevítették költeményének megírásakor. A megértést illetőleg bízzátok magatokat tanárotok vezetésére, aki megismerteti veletek a költő egyéniségét, a körülményeket, melyek közt a költemény keletkezett. Ő majd megjelöli a főgondolatot, melyet a költemény előadásakor ki kell éreztetnetek s rámutat az alapeszmére, melynek kedvéért a költemény napvilágot látott. A megtanulásra szánt költeményt a tanár úr olvassa el először s így a helyes hangsúlyozással s a kellő szünetek megtartásával kezetekbe adja az értelmes előadás kulcsát. A költeményt tanuljátok meg pontosan, szóról-szóra s e tekintetben minden kis hibát ki kell küszöbölni. Értelmesen és maradandó eredménnyel akkor tanultok, ha a szöveg bevésése nem soronként történik, hanem úgy, hogy a költeményt nagyobb egységekre (rövidebb soroknál három-négy versszak) tagoljátok és így tanuljátok meg.

A költeményt azonban nem elég teljesen átérteni és jól tudni, hanem szépen kell előadni is. Az

előszónak a hatalma igen nagy. Az értelmes előadásnak első feltétele, hogy a hangokat, szótagokat és szavakat tisztán, világosan ejtsétek ki. Ne beszéljetez tájnyelvi kiejtéssel; ez az előadás szépségét rontaná. A magánhangzók kiejtését illetőleg tegyetek szigorú különbséget a nyílt e és a zárt ë között. Tehát: Kis lak áll a nagy Duna mēntében (nem: mentében, mert a huszár áll a mentében). Vagy: Anyám a tejet fēlēzi (fōlōzi), az almát felezi (két egyenlő részre osztja). A mássalhangzók kiejtésében legyenek figyelemmel a hasonulásra (nézte: nészte; szökdös: szögdös), az összeolvadásra (atyja: attya; mondja: mongya; fonja: fonnya; község: kösség). A raccsolásról (rácsolásról) is le lehet szokni, ha ez nem szervi hibából ered. A raccsolás abban áll, hogy egyesek az r hangot v vagy ch hangokkal cserélik fel (barátom, így ejtik: bavátom vagy bachátom). A helyes szótagolás elengedhetetlen feltétele a tiszta kiejtésnek. Értelmetlenné válik beszédetek, ha hadartok, egyes hangokat elnyeltek, vagy a szóvégeket elharapjátok. Ezek a hibák rendszeren kényelemszeretből vagy rossz szokásból erednek s akkor fordulnak elő, ha az illetők hangképzés vagy szókiejtés közben orrukon bocsátják ki a levegőt és nem szájukon. Olvasás, felelés közben kerüljétek a kiabáló, illetőleg a suttogó hangot. A középerősségű hang a természetes s a hanggal való bánnitadásnak is ez a titka.

Leghelyesebb, ha a költeményt a dobogóról adjátok elő. Ezzel bátor és ügyes fellépésre tesztek szert. Testtartástok ne legyen merev, se hanyag. Taglejtés (gesztus), arcjáték (mimika) alkalmazása csak az ebben kivételes tehetségeknek való. A vers ritmusának, szabályos lüktetésének az előadásban való túlságos kiérettetése ellenkezik a természetességgel, aminthogy minden áron prózába való törése a vers természetével áll ellentétben. Előadásotok legyen értelmes, természetes és ne színészkedjetez. Aki jól megértette a költeményt, annak az arcán előadás közben önkéntelenül is visszatükröződnek a költeményben kifejezett érzelmek. Vigyázzatok a lélekzetvétel idejére is, mely mindig a szünetek alatt történik s akkor nem fordul elő az, hogy talán éppen a leghangsúlyosabb szót kell kettészakítanotok.

A prózának épúgy megvan a maga ritmusa, mint a versnek s épúgy megköveteli a szöveg pontos (alaki és tartalmi) ismeretét, mint a vers. Különösen ügyeljetez arra, hogy a szórendet meg ne bolygassátok, mert a szórend elhanyagolása megrontja a próza természetes ritmusát, de sokszor a mondatok helyes értelmén is csorbát üt.

Az értelmes és szép előadásra vonatkozó ezen útbaigazítások megtartása még nem tesz benneteket szavalóművésszé, de igenis nagy mértékben fegyelmezi akaratotokat. Már pedig minden komoly munka alapja a fegyelmezett akarat. Nagy tettek keresztülvitelére csak ez segít. Rátok pedig nagy tettek elvégzése vár: a csonka ország mostoha gyermekeiből az új Nagymagyarország édes fiaivá kell lennetek. A régi dicsőség romjain ím, felétez nyujtom vezérlő jobbomat, ragadjátok meg és Isten nevében induljuntez együtt az új honfoglalásra! Üdv!

Balassa Bálint.
1551-1594.

Katona-ének.

Vitézek mi lehet
E széles föld felett
Szebb dolog a végeknél?[2]
Holott[3] kikeletkor
A sok szép madár szól,
Kivel ember ugyan[4] él:
Mező jó illatot,
Az ég szép harmatot,
Ád, ki kedves mindennél.[5]

Ellenség hírére,
Vitézeknek szíve
Gyakorta ott felbuzdúl;
Sőt azon kívül is
Csak jó kedvéből is,
Vitéz próbára indul;
Holott sebesedik,
Ől, fog, vitézkedik,
Homlokán vér lecsordúl.

Véres zászlók alatt
Lobogós kópiát[6]
Vitézek ott viselik;
Roppant sereg előtt,
Távol a sík mezőt
Széllyel[7] nyargalják, nézik.
A párdúc kápákkal,[8]
Fényes sisakokkal,
Forgókkal szép mindenik.

Jó szerecsen lovak
Alattok ugrálnak,
Hogyha trombita riadt:
Köztök ki strázsát áll,[9]
Ki lováról leszáll.
Nyugszik reggel, hol virradt,
Midőn éjten-éjjel[10]
Csata-viseléssel
Mindenik lankadt, fáradt.

Az jó hírért, névért,
A szép tisztességért
Ők mindent hátrahagynak;
Emberségről példát,
Vitézségről formát
Mindeneknek ők adnak,

Midőn mint jó sólymok,
Mezőn széllyel járnak,
Vagdalkoznak, futtatnak.

Ellenséget látván,
Örömmel kiáltván
Ők kópiákat törnek;
S ha súlyosan vagyon
A dolog harcokon,
Szólítatlan megtérnek;
Sok vérben fertezvén,
Arcul reá térvén
Üzöt sokszor megvernek.[11]

A nagy széles mező
S a szép liget-erdő
Sétáló palotájok;
Az utaknak lese[12]
Kemény harcok helye,
Tanuló oskolájok;
Csatán való éhség,
Szomjúság s nagy hévség,
Fáradtság - mulatságok.

Az éles szablyákkal[13]
Méltán örvendeznek,
Mert fejeket ők szednek;
Viadal helyeken
Véresen, sebesen
Halva sokan fekszenek:
Sok vad madár gyomra
Gyakran koporsója
Vitézül holt testeknek.

Oh végbelieknek,
Ifjú vitézeknek
Dicséretes serege!
Kiknek e világon
Szerte szerént vagyon
Mindeneknél jó neve:
Mint sok fát gyümölcscsel,
Sok jó szerencsékkel
Áldjon Isten mezőkbe'!

Balassa Bálint az első vérbeli dalköltőnk, akinek vallásos énekei, katona- és szerelmi dalai

istenadta tehetségre mutatnak. Ez a költemény katonadalai közül való. Az általa alkotott Balassa-versszakokban írta.

Valedicit Patriae, Amicis, lisque Omnibus,
quae habuit Charissima.

Oh én édes hazám, te jó Magyarország!
Ki kereszténységnek viseled paizsát;
Viselsz pogány vérrel festett éles szablyát,
Vitézlő oskola, immár Isten hozzád!

Egriek, vitézek, végeknek tűköri,
Kiknek vitézségét minden föld beszéli,
Régi vitézséghez dolgotokat veti:[14]
Istennek ajánlva légyetek immár ti.

Ti is ráró[15]-szárnyon járó hamar[16] lovak!
Az kiknek hátokon az jó vitéz ifjak
Gyakorta kergetnek s hol penig szaladnak, -
Adassék egészség már mindnyájatoknak.

Fényes sok szép szerszám, vitézlő nagy szépség,
Katona találmány, új forma ékesség,
Seregben tündöklő és fénylő frissesség,
Én tőlem Istentől légyen már békesség!

Sok jó vitéz legény, kiket felemeltem,
S kikkel sok jót tettem, tartottam, neveltem, -
Maradjon nálatok jó emlékezetem,
Jusson eszetekbe jó tétemről nevem!

Vitéz próba helye, kiterjedt sík mező!
S fákkal, kősziklákkal bővös[17] hegy, völgy, erdő,
Kit az sok csata[18] jár s jó szerencse-leső, -
Legyen Isten hozzád sok vitézt legellő![19]

Igaz atyámfia s meghitt jó barátim!
Kiknél nyilván vannak keserves bánatim,
Ti jutván eszembe, hullnak sok könyveim,
Már Isten hozzátok, jó vitéz rokonim!

Ti is angyal-képet mutató szép szűzek,
És szemmel öldöklő örvendetes menyek,[20]
Kik hol vesztettetek s hol élesztettetek:[21]

Isten s jó szerelem maradjon veletek!

Sőt te is, oh én szerelmes ellenségem,
Hozzám háládatlan, kegyetlen szerelmem,
Ki érdemem - - - - -

- - - - -

Ti pedig szerzettem átkozott sok versek,
Búnál, kik egyebet nékem nem nyertetek.
Tűzben mind fejenként égjete, vesszete,
Mert haszontalanok, jót nem érdemletek.[22]

Balassa Bálint igen zaklatott életet élt, úgyhogy a bajok elől többször külföldre menekült. Akkor is így történt, amikor ezt a búcsúdalt írta.

<http://mek.oszk.hu/09400/09407/09407.htm>